

Voorstel symposium ORD 2017

Divisie Beleid en organisatie

Titel

Passend onderwijs op weg – eerste resultaten van de evaluatie in primair en voortgezet onderwijs

Keywords

Primair onderwijs, voortgezet onderwijs, passend onderwijs, evaluatieonderzoek

Samenvatting

In 2014 is in Nederland een nieuw stelsel ingevoerd van het onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, onder de noemer *passend onderwijs*. Samenwerkingsverbanden van scholen en besturen in het primair, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs hebben nu de taak om eigen beleid te voeren wat betreft ondersteuning van leerlingen, met een eigen budget. Schoolbesturen hebben een zorgplicht en moeten voor elke leerling een plek in het onderwijs vinden die past bij hun behoefte. Beoogde resultaten van het nieuwe stelsel zijn onder meer kostenbeheersing, meer hulp op maat, minder bureaucratie en minder leerlingen die niet naar school gaan. De ervaringen met het nieuwe stelsel worden gevolgd in een meerjarig onderzoeksprogramma. In dit symposium worden eerste resultaten gepresenteerd.

Inleiding symposium

In 2014 is in Nederland een nieuwe fase ingegaan van het onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (ook wel zorgleerlingen of SEN-leerlingen genoemd). Het oude stelsel hiervoor is vervangen door een nieuw stelsel, onder de noemer *passend onderwijs*. Een hoofdkenmerk van het nieuwe stelsel is decentralisatie. Samenwerkingsverbanden van scholen en besturen in het primair en voortgezet onderwijs (inclusief speciaal onderwijs) hebben nu de taak om eigen beleid te voeren wat betreft ondersteuning van leerlingen met specifieke behoeften, met een eigen budget. Landelijke regels en criteria zijn verdwenen. De samenwerkingsverbanden moeten onder meer zorgen voor een dekkend aanbod van voorzieningen in de eigen regio. Verder zijn verantwoordelijkheden anders belegd. Zo hebben schoolbesturen nu een zorgplicht; dit houdt in dat ze voor elke leerling een plek in het onderwijs moeten vinden die past bij hun behoeften. Beoogde resultaten van het nieuwe stelsel zijn onder meer kostenbeheersing, meer hulp op maat, minder bureaucratie en minder leerlingen die niet naar school gaan ('thuiszitters'). Een beleidsverwachting (maar geen expliciet doel) is dat meer leerlingen dan voorheen thuisnabij onderwijs gaan volgen, dat wil zeggen vaker in het regulier onderwijs zullen blijven en minder vaak naar speciaal onderwijs gaan. De ervaringen met het nieuwe stelsel worden gevolgd in een meerjarig onderzoeksprogramma, dat wordt uitgevoerd door een consortium van zeven onderzoeksinstituten. Het doel van dit symposium is om daarvan enkele eerste resultaten te laten zien.

Overzicht van de presentaties en structuur van de sessie

In het onderzoeksprogramma worden onderzoeksvragen beantwoord en data verzameld op verschillende niveaus, van het bovenscholse niveau (de samenwerkingsverbanden) tot en met het niveau van ouders en leerlingen. Ook de interacties tussen deze niveaus zijn voorwerp van studie. Voor dit symposium is gekozen voor bijdragen die een eerste beeld geven van resultaten op de verschillende niveaus. Er worden vier presentaties gehouden:

1. *De monitor samenwerkingsverbanden*; een kwantitatief onderzoek naar het beleid van samenwerkingsverbanden po en vo en de uitvoering van hun taken (*bovenschools niveau*).

2. *Varianten in beleid van samenwerkingsverbanden en eerste ervaringen daarmee van scholen; gebaseerd op een kwalitatief onderzoek in tien samenwerkingsverbanden po en vo (bovenschools en schoolniveau).*
3. *Passend onderwijs op school en in de klas; een kwantitatief onderzoek waarin verbanden worden gelegd tussen schoolbeleid, passend onderwijs in de klas en oordelen van leerlingen (school- en klasniveau).*
4. *Casuïstiek van passend onderwijs; een kwalitatieve diepte-onderzoek naar individuele casussen van leerlingen met complexe onderwijsbehoeften (leerlingniveau).*

Wetenschappelijke betekenis

Passend onderwijs is een veelsoortig beleidsprogramma. Het heeft verscheidene doelen, er worden verschillende beleidsinstrumenten in gezet, het is veelomvattend en er zijn veel actoren bij betrokken. Het kan daarmee gekarakteriseerd worden als een complexe interventie (Byrne & Callaghan, 2014). Omdat complexe interventies een aantal specifieke eigenschappen hebben, vraagt het evalueren van dit type interventies om een aanpak die er rekening mee houdt dat het geheel anders is dan de som van de delen, dat veranderprocessen niet-lineair zijn, dat nieuwe oplossingen weer nieuwe vragen oproepen en dat ze voorwerp zijn van invloeden uit de omgeving (Byrne, 2013; Walton, 2014). Vanuit dit perspectief is het evaluatieprogramma ingericht.

Byrne, D. (2013). Evaluating complex social interventions in a complex world. *Evaluation*, 19 (3) 217 – 228.

Byrne, D. & G. Callaghan (2014). *Complexity theory and the social sciences*. The state of the art. Routledge.

Walton, M. (2014). Applying complexity theory: A review to inform evaluation design. *Evaluation and Program Planning*, 45 119 – 126.

Bijdrage 1: Monitor Samenwerkingsverbanden passend onderwijs in primair en voortgezet onderwijs

Samenvatting

De monitor samenwerkingsverbanden maakt onderdeel uit van het lange termijn evaluatieprogramma passend onderwijs. Dit monitoronderzoek levert tweejaarlijks een landelijk beeld van de stand van zaken ten aanzien van het beleid en het aanbod van samenwerkingsverbanden primair en voortgezet onderwijs na twee jaar passend onderwijs.

We presenteren resultaten van de meting in 2016, waaraan ruim 80% van de directeuren/coördinatoren deelnam, en gaan in op rol en taak van het samenwerkingsverband, de financiering, zorgplicht, dekkend aanbod, positie van ouders, positie van onderwijspersoneel en samenwerking met andere partijen.

We presenteren de ontwikkelingen binnen deze thema's op het niveau van de samenwerkingsverbanden in het licht van de hen toebedeelde taken en gaan in op bedoelde en onbedoelde gevolgen van passend onderwijs.

Tekst

Onderzoeksdoel

De monitor samenwerkingsverbanden richt zich op de stand van zaken van het beleid en het aanbod van samenwerkingsverbanden primair en voortgezet onderwijs en gaat na welke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden ten opzichte van twee jaar geleden. Daarbij wordt ook gekeken of gebeurt wat bedoeld is met passend onderwijs en welke onbedoelde gevolgen plaatsvinden.

Theoretisch kader

Passend onderwijs wordt vanaf 1 augustus 2014 vormgegeven en uitgevoerd door samenwerkingsverbanden van schoolbesturen voor regulier en speciaal onderwijs. De 152 samenwerkingsverbanden hebben veel beleidsvrijheid om richting en inrichting te geven aan passend onderwijs. Op welke wijze samenwerkingsverbanden georganiseerd zijn en hoe zij inhoud en vormgeven aan passend onderwijs is in 2014 in een nulmeting voor het eerst in kaart gebracht (Jepma e.a. 2015). Bevindingen van de huidige meting worden gezien in het licht van de nulmeting, de beleidstheorie achter passend onderwijs, tussentijdse beleidsontwikkeling en theorieën over het functioneren van netwerken (Provan en Kenis (2008), (Provan en Milward, 2001).

Onderzoeksmethode

Voor de monitor samenwerkingsverbanden is een vragenlijst ontworpen die digitaal is uitgezet bij alle coördinatoren van samenwerkingsverbanden po en vo. Ruim 80% van de samenwerkingsverbanden heeft in 2016 deelgenomen. De inhoud van de vragenlijst is afgestemd met de andere monitoronderzoeken van het evaluatieprogramma, de Onderwijsinspectie, het ministerie van OCW en is ter test voorgelegd aan enkele directeuren van samenwerkingsverbanden. Voor zover relevant en passend is gebruik gemaakt van items van de vragenlijst van de nulmeting. Aanvullend op de digitale vragenlijst onder alle samenwerkingsverbanden zijn drie reflectiebijeenkomsten gehouden met vertegenwoordigers van de samenwerkingsverbanden om de resultaten van de vragenlijst te duiden, valideren en verdiepen.

(Beoogde) resultaten en/of onderbouwde conclusies

Ten tijde van het schrijven van dit voorstel voor de ORD bevindt het onderzoek zich in de analysefase. Tijdens het symposium presenteren we de uitkomsten van de vragenlijst en de reflectiebijeenkomsten. We gaan in op de ontwikkelingen binnen de verschillende thema's en op de bedoelde en onbedoelde gevolgen van de invoering van passend onderwijs.

Vragen die aan de orde zullen komen zijn:

Welke ontwikkelingen zijn er in de scheiding van bestuur en intern toezicht? Wat speelt er op het vlak van financieel beleid? Hoe kijkt men aan tegen de werking van de zorgplicht? Hoe werkt het samenwerkingsverband aan een dekkend aanbod? Hoe tevreden zijn samenwerkingsverbanden over de samenwerking met andere partijen? Welke verschillen tussen typen samenwerkingsverbanden (centraal of decentraal georganiseerd) zijn hierin te onderkennen? Welke overige verschillen (wat betreft grootte, budget, sector) doen zich voor?

Wetenschappelijke betekenis

Hoewel de bijdrage primair beleids- en toepassingsgericht is, levert het onderzoek inzicht in de validiteit van typologieën van samenwerkingsverbanden (eerder geconstrueerd in de nulmeting) en in schalen om concepten binnen passend onderwijs te meten (onder meer bureaucratie, werking van zorgplicht, consensus, vertrouwen).

Referenties

Jepma, IJ. & Beekhoven, S. (2015). *Richting en inrichting van Passend onderwijs in samenwerkingsverbanden*. Deel A. Stand van zaken samenwerkingsverbanden primair onderwijs en voortgezet onderwijs. Utrecht: Sardes

Provan, H & Kenis, P. (2008) . *Modes of Network Governance: Structure, Management, and Effectiveness*

Provan, H & Milward, K. (2001). *A Manager's Guide to Choosing and Using Collaborative Networks*.

Bijdrage 2: Varianten in beleid van samenwerkingsverbanden po en vo

Samenvatting

In tien integrale casestudies po en vo worden ontwikkelingen in samenwerkingsverbanden gevolgd. De casestudies zijn integraal omdat ze zowel verschillende soorten stakeholders omvatten als de verschillende deelthema's die relevant zijn in het beleid passend onderwijs. De betreffende samenwerkingsverbanden verschillen in het model dat ze hebben gekozen voor toewijzing van de ondersteuning en verdeling van de middelen. Elk model blijkt eigen voor- en nadelen te hebben. We focussen op de consequenties hiervan voor de scholen en op de waardering van de scholen voor de gekozen werkwijze. Ook gaan we in op de invloed van contextfactoren, zoals de grootte van het samenwerkingsverband, de hoeveelheid middelen waarover men beschikt en de ontwikkeling van leerlingenaantallen in de eigen regio.

Tekst

Onderzoeksdoel

Tien samenwerkingsverbanden (vijf po, vijf vo) worden langere tijd gevolgd om te kunnen nagaan hoe passend onderwijs zich daar ontwikkelt. Dit zijn integrale casestudies: er worden data verzameld op alle niveaus en over alle thema's uit het evaluatieprogramma. In 2016 is een eerste ronde dataverzameling geweest. Die geeft een eerste beeld van de varianten in beleid die zijn ontstaan in samenwerkingsverbanden en de positie die scholen daarin innemen. Doel van het onderzoek is die varianten laten zien en in te zoomen op gevolgen voor scholen en invloeden van contextfactoren.

Theoretisch kader

De thema's in het evaluatieprogramma zijn ontleend aan een reconstructie van de beleidstheorie die ten grondslag ligt aan passend onderwijs (Ledoux, 2013). Centraal daarin staan de beleidsinstrumenten die zijn ingezet, zoals zorgplicht voor besturen en rol en taak van de samenwerkingsverbanden. Voor de ORD 2017 leggen we het accent op de relatie tussen het gekozen beleid van de samenwerkingsverbanden en de reactie daarop van scholen.

Samenwerkingsverbanden maken gebruik van verschillende beleidsmodellen. Een belangrijke dimensie daarin is de mate van (de)centraal beleid en de bijbehorende organisatie van de ondersteuning. We focussen op de betekenis voor scholen van verschillende modellen: schoolmodel, expertisemodel en leerlingmodel/arrangementenmodel.

Onderzoeksmethode

Elke casestudie heeft een vast gedeelte waarin aan de beleidstheorie ontleende thema's centraal staan: zorgplicht, financiering, rol en taak van het samenwerkingsverband, toewijzing van ondersteuning, rol van ouders, dekkend aanbod, hanteren van ontwikkelingsperspectieven en samenwerking met jeugdhulp. Daarnaast is er een flexibel deel waarin wordt ingezoomd op thema's die specifiek zijn voor de betreffende case. Per dataverzamelingsronde wordt een selectie van respondenten gemaakt. In 2016 waren dat directeuren van samenwerkingsverbanden, schoolbesturen en schoolleiders, intern begeleiders/zorgcoördinatoren en leraren van drie scholen per case. Zij zijn alle geïnterviewd met een thematisch opgezette interviewleidraad. Van elke case is een integraal caseverslag gemaakt; hiermee zijn cross-case analyses uitgevoerd.

(Beoogde) resultaten en/of onderbouwde conclusies

De samenwerkingsverbanden maken overwegend gebruik van een combinatie van modellen, een 'zuivere' keuze voor een bepaald model komt weinig voor. Maar er zijn wel duidelijke accentverschillen en die laten zien dat elk model eigen voor- en nadelen heeft. Bij het schoolmodel zijn er vraagstukken op het terrein van verantwoording van middelen en verschillen in ondersteuning die scholen feitelijk bieden. Het arrangementenmodel is gevoelig voor bureaucratie en strategisch gedrag van scholen. Het expertisemodel biedt relatief weinig beleidsvrijheid aan scholen. En

belangrijke beïnvloedende factor is de bezuinigingsopdracht waarvoor veel scholen zich gesteld zien; deze is meestal niet per se verbonden met passend onderwijs maar kleurt wel de ervaringen.

Wetenschappelijke betekenis

Passend onderwijs is niet hetzelfde als *inclusive education*, maar kan wel goed geplaatst worden in de onderzoekstradities op dit terrein. In deze bijdrage gaat het vooral om het vraagstuk van de organisatie van extra ondersteuning van leerlingen in reguliere scholen. De stappen die samenwerkingsverbanden hierin zetten, binnen de context van decentralisatie en budgetfinanciering, bieden nieuwe inzichten in de voor- en nadelen van verschillende organisatievormen van onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, op school- en bovenschools niveau en uiteindelijk ook voor het stelsel.

Referenties

Ledoux, G. (2013). *Ex ante evaluatie Passend onderwijs*. Den Haag: ECPO.

Eimers, T., Ledoux, G., & Smeets, E. (2016). *Passend onderwijs in de praktijk. Casestudies in het primair en voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs*. Nijmegen: KBA.

Bijdrage 3: Passend onderwijs op school en in de klas

Samenvatting

Dit onderzoek maakt onderdeel uit van het lange termijn evaluatieprogramma passend onderwijs. In het onderzoek worden factoren op school- en klasniveau in kaart gebracht die mogelijk bijdragen aan het realiseren van passend onderwijs. Deze factoren worden gerelateerd aan uitkomsten op leerlingniveau, waaronder het welbevinden en leerprestaties. Ook wordt gekeken of, en in welke mate de factoren gerelateerd zijn aan het handelen van leerkrachten in de klas en leerkracht-leerling interacties. In deze presentatie zullen de data gepresenteerd worden van de eerste meting die in het voorjaar van 2016 verricht is. De data zijn verzameld in het basisonderwijs (38 scholen) en voortgezet onderwijs (59 scholen).

Tekst

Onderzoeksdoel

In de uitwerking van passend onderwijs wordt een optimale cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften als belangrijk doel gezien. In de concrete uitwerking van het beleid rond passend onderwijs ligt de nadruk vooral op samenwerkingsverbanden en scholen, maar veel minder op leraren. Toch is het al dan niet realiseren van de beleidsdoelen sterk afhankelijk van de doorvertaling van het beleid rond passend onderwijs naar de leraar in de klas (Ledoux, 2013). Het is immers de leraar die het onderwijs vorm geeft in de klas en medeverantwoordelijk is voor uitkomsten op leerlingniveau. In deze bijdrage staat de impact van passend onderwijs op leraar- en leerlingniveau centraal, waarbij tevens factoren op schoolniveau en op bovenschools niveau in aanmerking worden genomen.

Theoretisch kader

In veel landen is het onderwijsbeleid gericht op het vergroten van de mogelijkheden van het regulier onderwijs om ondersteuning te bieden aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. Een positief welbevinden en optimale cognitieve ontwikkeling worden gezien als belangrijke uitkomstmaten. Om deze uitkomsten te kunnen realiseren is het van belang dat aan een aantal randvoorwaarden wordt voldaan. Het gaat daarbij om factoren die bijdragen aan inclusief onderwijs (Calculator & Black, 2009; Dyson e.a., 2004, 2010; Florian & Linklater, 2010; Lipsky & Gartner, 1997). Op basis van internationale wetenschappelijke literatuur zijn de volgende factoren vastgesteld:

1. Bovenschoolse ondersteuning en samenwerking met externen;
2. Ondersteuning en faciliteiten in de school;
3. Leiderschap en schoolcultuur;
4. Professionalisering;
5. Competenties en self-efficacy;
6. Attitudes;
7. Ouderbetrokkenheid;
8. Effectief onderwijs en effectieve interventies.

Onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek zijn vragenlijsten ontwikkeld die afgenomen zijn bij intern begeleiders/zorgcoördinatoren, leraren en leerlingen. In vragenlijsten voor intern begeleiders/zorgcoördinatoren zijn de bovengenoemde factoren meegenomen. Op leerlingniveau zijn tevens data verzameld waarin het welbevinden, ervaren klasmanagement en aanvullende ondersteuning is meegenomen. Daarnaast zijn er achtergrondgegevens en toetsresultaten verzameld. Ook zijn lesobservaties uitgevoerd gericht op leerkracht-leerling interactie en de ondersteuning aan de leerling met extra ondersteuningsbehoefte. Data worden verzameld op twee verschillende meetmomenten, waarvan de eerste meting in 2016 heeft plaatsgevonden ($N_{\text{basisonderwijs}} = 38$; $N_{\text{voortgezet onderwijs}} = 59$). Er worden

beschrijvende analyses uitgevoerd en er worden meer geavanceerde analyses uitgevoerd waaronder multilevel analyses.

(Beoogde) resultaten en/of onderbouwde conclusies

De resultaten van de eerste meting worden gepresenteerd tijdens de ORD. Eerste analyses laten zien dat leraren vooral positief zijn over de ondersteuning door de zorgcoördinator, over het overleg in het team, over de samenwerking met ouders en over de mate van uitdaging die zij zien in het lesgeven aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. Bij de self-efficacy liggen de gemiddelde scores opmerkelijk hoog. In de presentatie wordt nader ingegaan op de onderlinge samenhang van de variabelen en de mate waarin ze relateren aan de uitkomsten op leerlingniveau.

Wetenschappelijke betekenis

In dit onderzoek zijn variabelen gemeten die in de wetenschappelijke literatuur worden gezien als belangrijk om 'inclusief onderwijs' te realiseren. In dit onderzoek worden deze factoren niet alleen beschreven en aan elkaar gerelateerd, maar wordt ook gekeken of, en in welke mate deze variabelen samenhangen met uitkomsten op leerlingniveau.

Referenties

- Calculator, S. N., & Black, T. (2009). Validation of an inventory of best practices in the provision of augmentative and alternative communication services to students with severe disabilities in general education classrooms. *American Journal of Speech-Language Pathology, 18*, 329-342.
- Dyson, A. (2010). Developing inclusive schools: three perspectives from England. *DDS – Die Deutsche Schule, 102*(2).
- Dyson, A., Farrell, P., Polat, F., Hutcheson, G., & Gallannaugh, F. (2004). *Inclusion and Pupil Achievement*. Research Report RR578. London: Department for Education and Skills.
- Florian, L., & Linklater, H. (2010). Preparing teachers for inclusive education: using inclusive pedagogy to enhance teaching and learning for all. *Cambridge Journal of Education, 40*, 369-386.
- Ledoux, G. (2013). Ex ante evaluatie passend onderwijs. Den Haag: ECPO.
- Lipsky, D. K., & Gartner, A. (1997). *Inclusion and School Reform: Transforming America's Classrooms*. Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes Publishing Co.

Bijdrage 4: Casuïstiek van passend onderwijs

Samenvatting

Scholen bieden extra ondersteuning aan leerlingen die dit nodig hebben, zoals kinderen met leer- of gedragsproblemen. Met het casuïstisch onderzoek is kwalitatieve informatie verkregen over de invulling van Passend onderwijs op micro-niveau in het PO, VO en MBO. Bij dertig complexe casussen is een 360° studie uitgevoerd waarbij gesproken is met alle betrokkenen. Ook is onderzocht welke rol het ontwikkelingsperspectief (OPP) of de onderwijsovereenkomst heeft in het hele proces van ondersteuning.

Uit de resultaten blijkt dat passend aanbod niet altijd voorhanden is of door iedereen als 'passend' wordt ervaren.

Tekst

Onderzoeksdoel

Het meest essentiële niveau van passend onderwijs is het niveau van de leerling/student met een ondersteuningsbehoefte. In dit onderzoek wordt kwalitatieve informatie verkregen over de invulling van passend onderwijs op micro-niveau in het po, vo en mbo, aan de hand van casussen van individuele leerlingen.

Theoretisch kader

Het succes van passend onderwijs kan op verschillende niveaus worden vastgesteld. Uiteindelijk gaat het om het bieden van een adequaat aanbod aan elke leerling die specifieke steun of aandacht nodig heeft. Het is daarom van belang om op microniveau te bestuderen hoe dit verloopt en bij welke leerlingen zich eventueel dilemma's voordoen. De focus in het onderzoek ligt op 'complexe gevallen': grensgevallen voor de zorgplicht, grensgevallen voor de afweging tussen regulier en speciaal onderwijs, thuiszitters, situaties waarin het ondersteuningsaanbod niet werkt. Of voor het mbo: grensgevallen bij toelatings- of verwijderingsbeslissingen.

In het onderzoek is ook gekeken naar de functie van ontwikkelingsperspectieven (OPP's). Verwacht wordt dat het opstellen van een OPP het onderwijs aan doel- en resultaatgericht maakt en opbrengstgericht werken/evaluatiegericht werken bevordert. Het OPP moet ook fungeren als instrument voor de communicatie met ouders; verder moet het bijdragen aan transparantie over het aanbod. Eerste ervaringen met ontwikkelingsperspectieven laten echter zien dat er binnen scholen nog veel vragen leven over het werken hiermee (Van der Linden et al, 2013; Oomens et al, 2013). Onderzocht is nu of het streven om met behulp van het OPP het maximale uit de leerling te halen in de praktijk kan worden gerealiseerd.

Onderzoeksmethoden

Op acht scholen, evenredig verdeeld naar po, vo en mbo, is een 360° studie uitgevoerd rond 30 leerlingcases. Het betreft een kwalitatieve studie waarin verschillende betrokkenen rond een complexe casus aan het woord komen.

Gevalen die dilemma's opleveren in het realiseren van het aanbod zijn geselecteerd door scholen. Het kan gaan om situaties waarin het ondersteuningsaanbod niet werkt of om grensgevallen voor de zorgplicht, thuiszitters of gevallen waarin er tot schorsing is over gegaan.

(Beoogde) resultaten en/of onderbouwde conclusies

De voorlopige resultaten laten zien dat het passend aanbod bij complexe casussen vaak schuurt. Soms is de school niet in staat aan de vraag van de leerling tegemoet te komen. Wachtlijsten of krimp in leerlingenaantallen geven de scholen een extra reden om het aanbod al of niet te realiseren. 'Proberen of het gaat', levert niet altijd de gewenste resultaten op. Soms staan scholen met de rug

tegen de muur als leerlingen en ouders ten alle tijden 'passend' onderwijs verwachten. Het ontwikkelingsperspectief levert een transparant document op waarin alle afspraken zijn vastgelegd. Ondanks dat lopen de verwachtingen tussen bijvoorbeeld school en ouders nog steeds uiteen. Het OPP geeft bij gedragsproblemen geen actueel beeld van de stand van zaken rond een leerling.

Wetenschappelijke betekenis

De wetenschappelijke betekenis van dit casuïstisch onderzoek ligt in de focus op diepte-informatie. Positieve en negatieve factoren van een overheidsmaatregel in Nederland zijn bestudeerd op hun impact op het individuele niveau van leerlingen.